

УДК: 378.14:504

Г 98

Жанна ГУЩАК

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ
У СТУДЕНТІВ ЕЛЕМЕНТІВ КУЛЬТУРИ
БЕЗПЕЧНОЇ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ
У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ**

У статті розглянута організація навчального процесу як активної пізнавальної діяльності студентів з метою формування елементів культури безпечної життєдіяльності на основі створення позитивної мотивації засобами навчального матеріалу та використанням проектної освітньої технології.

Ключові слова: *безпекознавча компетентність, індивідуальний характер пізнання, активність, самостійність, мотивація.*

Постановка проблеми. Трактування навчання у контексті сучасної освітньої парадигми виявляється в обґрунтуванні цього процесу як активної пізнавальної діяльності студентів, що спрямований на їхній розвиток, оволодіння знаннями й уміннями, пов'язаними з реальним життям, відповідає інтересам кожної особистості. Процес навчання елементів культури безпечної життєдіяльності повинен здійснюватись у нерозривній єдності з вихованням й інтенсифікувати роль самої молодшої людини, її активності у процесі самоствердження, спонуками якої є її інтереси, потреби, бажання тощо. Головною ж функцією педагога є керування процесом пізнавальної діяльності студента, сприяння й підтримка його у досягненні успіхів, розвиток у нього інтересу до знань у галузі безпекознавства.

У зв'язку з цим актуальним є визначення психолого-педагогічних основ навчального процесу, його спрямованості на впровадження новітніх освітніх технологій з метою забезпечення формування безпекознавчих компетентностей студентів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові розвідки Є. Желібо та І. Сагайдак присвячені проблемі викладання у вищих навчальних закладах дисципліни “Безпека життєдіяльності”, зміст якої становить виявлення закономірностей прояву небезпек та опрацювання відповідних методів та засобів захисту людини у природному та антропогенному середовищі [3]. Також актуальними є дослідження Л. Земелевої щодо використання на лекційних та практичних заняттях курсу методики системного аналізу небезпечної ситуації, механізмів її розвитку та наслідків впливу шкідливих факторів на біотичну та абіотичну матерію [5]. Використання Інтернет-технологій у процесі вивчення безпеки життєдіяльності розглядалися О. Кобилянським та С. Дембіцькою як аспект загальної професійної підготовки студентів в умовах нового інформаційного суспільства, що передбачає формування у них мотиваційних, когнітивних та операційних компонентів діяльності для ефективного включення в особистісно орієнтований освітній процес [7].

У своїх роботах сучасні дослідники О. Запорожець та С. Ісаєв звертались до питання формування у студентів елементів культури безпечної життєдіяльності у процесі навчання. Науковці констатують необхідність посилення педагогічних впливів на особистість із метою забезпечення оптимізації її адаптаційних, творчих, управлінських тощо взаємодій із техногенним, а також соціальним і культурним середовищем [4; 6].

Констатуючи ці два наукові напрями досліджень у галузі безпекознавства, доцільно зазначити про недостатньо ретельний розгляд технології формування культури безпеки життєдіяльності студентів вищих навчальних закладів, яка б доцільно спрямовувала їхню професіоналізацію в умовах застосування новітніх підходів у сучасній освіті.

Вагоме питання формування у студентів елементів культури безпечної життєдіяльності у процесі навчання і досі залишається малодослідженим.

Мета статті – висвітлити актуальні проблеми формування у студентів елементів культури безпечної життєдіяльності у навчально-виховному процесі.

Головна увага багатьох наукових розвідок звернена на дослідження природи пізнавальної діяльності людини, що складає наукове підґрунтя процесу навчання студентів. Саме знання

особливостей пізнання людини, трактування його як індивідуального процесу відображення особистістю реального світу дає змогу організувати процес навчання елементів культури безпечної життєдіяльності у гармонії з її природними силами, оскільки вона може робити будь-що на основі цих задатків.

Розглядаючи пізнання як суб'єктивну інтерпретацію індивідом отриманих імпульсів, необхідно зазначити, що кожна людина не може механічно відображати реальні явища, а тому однаково їх сприймати та розуміти, оскільки завжди звертається до власних смислів, які пов'язані з набутими знаннями, досвідом. Ці судження про смислову перцепцію не заперечують імовірність і досконалість процесу пізнання об'єктивної дійсності, проте наголошують, що людина шукає своє розуміння нової інформації в процесі пізнання шляхом її аналізу на підставі власних суджень.

Свідченням неможливості зведення процесу навчання до рецептивного відтворення, механічного запам'ятовування студентами поданої викладачем навчальної інформації є виокремлення вагомих складових пізнавальної діяльності. Рівноцінно визначається роль двох важливих ступенів пізнавального процесу, на якому ґрунтується навчальна діяльність студентів – сприймання й абстрагування, узагальнення. Сприймання пов'язане з отриманням вражень, без яких особистість не може формувати поняття, ідеї. Людина думає, говорить, робить те, що, насамперед, дійшло до її свідомості у формі почуттів, і тоді вона може їх трансформувати: аналізувати, синтезувати і переформувувати. Отже, зовсім нове, відірване від світу її розуміння людина створити не може. Тому сприймання, спрямоване на отримання студентами фактів - чисельності небезпек природного чи антропогенного походження, кількості потерпілих від впливу небезпечних і шкідливих чинників, тобто знання, що не трансформуються із власних спостережень, вражень, стають менш функціональними, реалізованими в особистому житті.

Отже, інтерпретування процесу пізнання як активної діяльності самої людини має пріоритетну спрямованість - вироблення студентами власних уявлень про загальні закономірності виникнення небезпек шляхом узгодження нової інформації з індивідуальними судженнями. Цей процес визначається як розумова діяльність, під час якої студенти готують повідомлення про об'єктивні явища внаслідок спостереження та накопичення фактів, наприк-

лад, епідемії інфекційних захворювань, збудники яких характеризуються особливостями патогенного впливу на організм людини. Молода людина виконує розумові дії – аналізує, синтезує, узагальнює їх, робить власні висновки, що дає змогу здобувати розуміння важливості профілактичних заходів, визначати власне переконання щодо обов'язковості вакцинування й формувати знання щодо методів створення штучного імунітету індивідуума.

Процес пізнання не обмежений лише пошуком розуміння сутності об'єктивних речей, а передбачає формування молодою людиною власного бачення, особистих поглядів на окремі явища, цілісні процеси, системи, науки, що сприяє розвитку її світогляду. Цей процес є виявом її наполегливої, натхненної внутрішньої діяльності, що охоплює виконання розумових дій різного рівня. На прикладі вивчення біологічного впливу небезпечних і шкідливих чинників можна виокремити етапи пізнавального процесу. Перший виявляється в осмисленні сутності небезпеки через призму власних суджень студента, його особистого життєвого досвіду, що дають змогу визначати способи інфікування мікроорганізмами (вірусами, бактеріями, рикетсіями, найпростішими тощо), продуктами їх життєдіяльності (токсинами) та патогенними білками (пріонами). На другій стадії молода людина усвідомлює явище інвазії збудників інфекційних захворювань, швидкого розмноження та масового поширення. На цьому рівні пізнання студент виробляє цілісне, концептуальне бачення явища проникнення антигенів, подолання ними клітинних, тканинних та гуморальних захисних бар'єрів людського організму, що зумовлюють розвиток патологічного процесу.

Пізнання – довготривалий процес, який на певному етапі досягає відносно завершеної мети та водночас відкриває нові можливості для осягнення. Формуючи у студентів елементи культури безпечної життєдіяльності, не слід призначувати їх до готових відповідей, а необхідно спонукати їх самостійно здобувати нові знання. З цього переконання робимо висновок, що не може бути неправильних відповідей молодих людей у процесі навчання; всього-на-всього їхні твердження виражають їхній хід міркування і можуть не узгоджуватися з очікуваннями викладача. Зазначена думка підтверджує індивідуальний характер пізнання, розуміння певної інформації, оскільки кожна людина

неоднаково сприймає та інтерпретує одні й ті самі факти, апелюючи до свого життєвого досвіду та суджень. Ця ідея слугує доказом того, що студенти, виконуючи спільні розумові дії, виробляють власне бачення, індивідуальний погляд на одні й ті ж самі явища, події, тому необхідно навчитись поважати та приймати їхні самостійні судження.

Кожний студент набуває досвід пізнання, самостійно виробляє власні уявлення про реальну дійсність на підставі спостереження, отримання фактів чи нової інформації, що іноді суперечать науковим аргументам. Тому викладач зобов'язаний допомогти подолати труднощі під час пізнання, побачити хибні сторони міркування й досягнути правильних висновків, що сприятиме отриманню відповідей на питання та в подальшому розвине пізнавальний інтерес молодій людині. Адже розвиток пізнавальних здібностей відповідає інтересам кожної людини, формує її критичний розум і дає змогу бути господарем власного життя.

Особливістю вивчення навчального предмета “Безпека життєдіяльності” у вищих освітніх закладах є не сукупність науково-теоретичних знань про небезпеки природного чи антропогенного походження, а пізнання реального, правдивого світу – закономірностей виникнення небезпек, їх розвитку та можливий вплив на навколишнє середовище, суспільство та людський організм, що складають предмет дослідження цього курсу. Організація навчання як пізнання молоді людиною об'єктивних природних і суспільних явищ сприяє розвитку її освіченості, формуванню світоглядної позиції, внаслідок чого вона самовизначається, стає впевненою у своїх силах, свідомо й відповідально ставиться до власного здоров'я та життя, безпеки особистої та колективної.

Навчальний предмет стає доступним у сприйманні для студентів, якщо вони при опрацюванні складних розділів навчальної програми відкривають для себе цікаві явища, що знайомі їм. Наприклад, вивчаючи тему “Радіаційна безпека”, студенти зазначають загальновідому особливість дії іонізуючого випромінювання - воно має негативний вплив не тільки на потерпілого, але й на його нащадків (мутагенний ефект). Аналізуючи специфічність дії іонізуючого випромінювання на організм людини, акцентується увага студентів на розподілі радіоактивних ізотопів: деякі з них поглинаються рівномірно

всіма тканинами (полоній, тритій), певні накопичуються в кістках (радій, стронцій), інші залишаються у м'язах (цезій) і щитовидній залозі (йод) тощо. Однак найінтенсивнішого впливу зазнають червоний кістковий мозок та ендокринна система, тобто органи, клітини яких мають високий рівень поділу. Тому організм дітей, що формується та розвивається, надчутливий до іонізуючого випромінювання й отримує складніші види ушкоджень (соматичні, соматико-стохастичні), ніж у дорослих за однієї і тієї ж дози випромінювання. У процесі засвоєння цієї складної теми студенти вчаться застосовувати власні теоретичні висновки, свої знання для аналізу практичних ситуацій, життєвих проблем і пошуку шляхів їхнього розв'язання.

Зазначені вище ідеї щодо організації процесу навчання (розвиток власного бачення навчального матеріалу; пізнання природних і соціальних явищ; аналіз життєвих прикладів, фактів; залучення до практичної діяльності) мають вагоме значення для формування пізнавального інтересу та потреби в цій діяльності. Зацікавити особистість можна навчальним матеріалом, що охоплює нові відомості, факти про явища природи, суспільні взаємини, з якими вони постійно зустрічаються у своєму житті, взяті з реальності. Студенти виявляють інтерес до інформації про розвиток природи й суспільства, досягнення попередніх поколінь у різних сферах, причини виникнення різних явищ. Процес формування елементів культури безпеки життєдіяльності у студентів має бути позбавлений незрозумілих для них концепцій і зумовленим взаємозв'язком доступності й цікавості навчання, що стимулює розвиток пізнавальних інтересів молоді, надання їй права вибору проблем для пізнання та пошуку наукової літератури (підручники, Інтернет-ресурси, наукові видання тощо).

Необхідно також виокремити роль успіху студентів у навчанні для формування їхньої пізнавальної мотивації, адже їхні досягнення залежать від розуміння навчального матеріалу, а також сприйняття вимог викладача. Саме організація пізнавальної діяльності як здобутку власної думки студентів, розвиток їхніх розумових дій сприяє формуванню культури безпечної життєдіяльності, а отже, досягнення успіхів у навчанні. Оволодіння знаннями, пов'язаними з реальним життям студентів, також впливає на їхні здобутки. Наявність у них інтересу до навчання впливає на їхнє позитивне

самопочуття, процес оволодіння науковою інформацією галузі безпекознавства, формування усвідомленої відповідальності за особисту та суспільну безпеку.

Зважаючи на те, що навчальна дисципліна “Безпека життєдіяльності” є інтегрованим курсом, що базується на знаннях, отриманих студентами у загальноосвітніх навчальних закладах (фізика, хімія, біологія тощо) та набутому життєвому досвіді, її вивчення потребує взаємозв’язку з іншими науками шляхом налагодження міжпредметних зв’язків, що сприятиме формуванню цілісної системи знань про потенційні та реальні небезпеки. Вивчення навчального курсу, пізнання небезпечних і шкідливих факторів та прогнозування можливого їхнього впливу на організм людини та довкілля слід організовувати у ракурсі від одиничного до загального, що відповідає принципу свідомості. За цим положенням студенти осмислюють об’єктивні небезпечні явища й процеси шляхом аналізу одиничних шкідливих чинників, що представляють групу певної класифікації, клас безпеки, виокремлення та узагальнення спільних для них ознак. Важливою умовою ефективності формування елементів культури безпеки життєдіяльності у студентів є глибоке осмислення, обговорення актуальних життєвих проблем сучасності, таких як індустріалізація та надмірне використання неорганічних речовин у сільському господарстві, що порушили природний біологічний кругообіг і сприяють надмірному тиску антропогенних чинників на біосферу.

Обґрунтованим є інтерес сучасних педагогів до застосування у процесі навчання інноваційних технологій, які мають на меті стимулювати пізнавальну активність, розумову діяльність студентів, спонукати їх до самостійного мислення, сприяти пошуковій і дослідницькій роботі студентів, що є необхідним для самовдосконалення молоді та формування особистої відповідальності за її життєві моделі поведінки.

Автори багатьох сучасних наукових розвідок акцентують свою увагу на впровадженні проектної технології в освітній процес вищої школи шляхом застосування тренінгових форм роботи [1]. З метою формування у студентів культури безпечної життєдіяльності доцільним є використання таких тренінгових елементів, як виконання вправ на опитування думок студентів; при актуалізації опорних знань – інформаційних повідомлень;

для ілюстрування вербального викладу матеріалу – проведення інтерактивних презентацій; для виконання індивідуальних завдань - реалізація міні-проектів, а також для узагальнення – колективні вправи. До основних форм тренінгових елементів належать бесіда, діалог, полілог, міні-лекція, дискусія, прес-конференція тощо [2]. Саме таке навчання стимулює студентів до активної участі у процесі формування культури безпечної життєдіяльності й наголошує на важливості його пізнавальної діяльності в становленні безпекознавчих компетентностей. Основна функція викладача полягає у керівництві пізнавальною, а саме розумовою діяльністю студентів, спрямуванні їх до різних розумових дій, пошуку власного розуміння наукових понять безпеки життєдіяльності.

Висновки. Навчання визначається як розумова діяльність, у процесі якої особистість отримує враження про об'єктивні явища внаслідок спостереження, виконує розумові дії – аналізує, узагальнює їх, робить власні висновки, що дає їй змогу здобувати розуміння загальних закономірностей виникнення небезпек, визначати світобачення соціального благополуччя, формувати знання основ захисту здоров'я та життя людини і середовища її проживання. Індивідуальний характер навчання студентів, які, виконуючи спільні розумові дії, досягають власного розуміння певної інформації, визначають особистий погляд на потенційні та реальні небезпеки відповідно до свого досвіду й переконань, що дає змогу молодій людині бути суб'єктом, господарем власного життя.

Ефективною передумовою формування у студентів культури безпечної життєдіяльності є створення позитивної мотивації засобами навчального матеріалу й пізнавальної діяльності шляхом забезпечення умов для успіху й надання права вибору. З цією метою актуальними є впровадження елементів проектної технології, що стимулюють пізнавальну активність молоді людини, розумову діяльність, спонукають її до самостійного мислення - аналізу небезпек.

Висвітлення спрямованості педагогічної діяльності на організацію оптимального інноваційного середовища з метою формування у студентів культури безпечної життєдіяльності вимагають подальших досліджень.

Література

1. Гера Т.І. Професійно зорієнтований тренінг майбутніх інженерів-педагогів у ВНЗ / Т.І. Гера, Л.В. Оршанський // Zbiór raportów naukowych “Aktualne problemy w współczesnej nauce” (28.06.2013 – 30.06.2013). – Część 2. – Sekcja 15. Nauk psychologicznych. – Warszawa : Sp. z o.o. “Diamond trading tour”, 2013. – S. 43 – 48.
2. Гушак Ж.М. Впровадження професійно зорієнтованого тренінгу майбутніх педагогів у систему викладання навчальної дисципліни “Безпека життєдіяльності” / Ж. Гушак // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти : збірник наукових праць. Наукові записки Рівнен. держ. гуманітарного університету. – Випуск 9 (52). – Рівне : РДГУ, 2014. - С. 210 – 212.
3. Запорожець О.І. Криза освіти і культура безпеки життєдіяльності / О.І. Запорожець / Матеріали дев’ятої Міжнародної науково-методичної конференції “Безпека життя та діяльності людини – освіта, наука, практика” (м. Львів, 20 – 22 травня 2010 р.). – Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2010. - С. 24 – 29.
4. Земелева Л.Г. Використання методики системного аналізу при викладанні дисципліни “Безпека життєдіяльності” / Л.Г. Земелева // Безпека життєдіяльності. - 2013. - № 4. - С. 24 - 26.
5. Ісаєв С.А. Формування культури безпеки життєдіяльності у вищих навчальних закладах України / С.А. Ісаєв, А.П. Пашков // Культура безпеки, екології та здоров’я. – 2010. – № 2. – С. 27 – 29.
6. Кобилянський О.В. Педагогічні умови використання Інтернет-технологій у процесі вивчення безпеки життєдіяльності / О.В. Кобилянський, С.В. Дембіцька / Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. - Випуск 38. – Київ – Вінниця : ТОВ “Планер”, 2014. - С. 310 - 315.
7. Микитюк О. Компетентнісний підхід щодо розвитку соціо-екологічних компетенцій учителів в системі післядипломної педагогічної освіти / О. Микитюк // Молодь і ринок. – 2012. – № 7. – С. 54 – 57.

Гушак Жанна. Актуальные проблемы формирования у студентов элементов культуры безопасной жизнедеятельности в процессе обучения. В статье рассмотрена организация учебного процесса как активной познавательной деятельности студентов с целью формирования элементов культуры безопасной жизнедеятельности на основе создания положительной мотивации

средствами учебного материала и использованием проектной образовательной технологии.

Ключевые слова: безопасноведческая компетентность, индивидуальный характер познания, активность, самостоятельность, мотивация.

Hushchak Zhanna. Actual problems of providing students elements of life safety culture in the learning process. The article deal with the organization of the learning process as students' active cognitive activity in order to develop the elements of life safety culture by creating positive motivation by means of educational material and use of projective educational technology.

Key words: safety competence, individual character of cognition, activity, independence, motivation.